

УДК 378.011.3-051:37.017.4:78

DOI <https://doi.org/10.37915/pa.vi62.731>

Клепар М. В.*,

orcid.org/0000-0003-4923-8696

ФОРМУВАННЯ ЦІННІСНОЇ ТА ГРОМАДЯНСЬКОЇ СВІДОМОСТІ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ ЗАСОБАМИ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА

У статті здійснено теоретичний аналіз проблеми формування ціннісної та громадянської свідомості майбутніх педагогів засобами музичного мистецтва в умовах сучасних соціокультурних трансформацій, євроінтеграційних процесів і воєнних випробувань. Обґрунтовано, що ціннісна та громадянська свідомість майбутнього вчителя є важливою складовою його професійної компетентності, яка визначає здатність реалізовувати особистісноорієнтований підхід, виховувати морально зрілу, соціально відповідальну особистість учня та утверджувати засади громадянськості у педагогічній взаємодії. На основі аналізу сучасних наукових підходів розкрито взаємозв'язок гуманістичних цінностей, національно-патріотичного виховання, емоційного інтелекту та мистецької освіти у професійній підготовці майбутніх педагогів. З'ясовано, що музичне мистецтво має значний виховний потенціал у розвитку емпатії, моральної чутливості, відповідальності, естетичної культури та здатності до ціннісного осмислення дійсності. Визначено педагогічні умови ефективного формування ціннісної та громадянської свідомості майбутніх педагогів, серед яких – інтеграція музичного мистецтва в професійну підготовку, використання інтерактивних методів навчання, залучення студентів до волонтерських і соціокультурних практик, а також організація педагогічної діяльності, спрямованої на моральне й громадянське самовизначення особистості. Доведено, що музичне мистецтво є не лише засобом естетичного розвитку, а й важливим чинником формування ціннісних орієнтацій і громадянської зрілості майбутнього вчителя.

Ключові слова: ціннісна свідомість, громадянська свідомість, майбутній педагог, музичне мистецтво, гуманістичні цінності, національно-патріотичне виховання, педагогічна освіта, ціннісні орієнтації.

Постановлення проблеми. Сучасний розвиток українського суспільства, що відбувається в умовах соціокультурних трансформацій, євроінтеграційних процесів, реформування освіти та воєнних випробувань, актуалізує проблему формування ціннісної та громадянської свідомості майбутніх педагогів як одного з ключових результатів професійної підготовки. У нових суспільно-історичних умовах педагог постає не лише як фахівець, здатний організовувати освітній процес, а і як носій гуманістичних і громадянських цінностей, що визначають його професійну позицію, моральну відповідальність і виховний вплив на учнівську молодь. Особливого значення набуває поєднання гуманістичних, національно-патріотичних і громадянських засад у підготовці майбутнього вчителя, оскільки саме вони забезпечують формування особистості, здатної до свідомого морального вибору, соціальної відповідальності, поваги до людської гідності та національної ідентичності. У цьому контексті мистецька освіта, зокрема музичне мистецтво, є ефективним засобом розвитку емоційно-ціннісної сфери особистості, емпатії, моральної чутливості та здатності до громадянського самовизначення. Водночас у сучасному науково-педагогічному дискурсі недостатньо цілісно висвітлено потенціал музичного мистецтва саме як чинника формування ціннісної та громадянської свідомості майбутніх педагогів, що й зумовлює актуальність цього дослідження.

Аналіз досліджень. Проблема формування гуманістичних цінностей, моральних орієнтацій і громадянської свідомості особистості посідає важливе місце у вітчизняних

*© Клепар М. В.

і зарубіжних педагогічних дослідженнях. Українські науковці акцентують увагу на потребі поєднання гуманістичного підходу з національним вихованням, що забезпечує формування гармонійно розвиненої особистості, здатної поєднувати універсальні моральні цінності з високим рівнем національної свідомості [4, с. 56]. У межах музичної освіти гуманістичні цінності реалізуються через звернення до національної музичної спадщини, що сприяє розвитку естетичного смаку, патріотизму, духовності та моральної відповідальності [2, с. 78]. І. Бех наголошує на значенні особистісноорієнтованого підходу як основи гуманістичної педагогіки, що забезпечує розвиток внутрішнього світу особистості, її ціннісно-сислової сфери та моральної саморегуляції [1, с. 45]. О. Савченко акцентує увагу на інтеграції моральних орієнтацій у зміст професійної підготовки майбутнього вчителя, підкреслюючи потребу формування педагогічної етики як складової професійної культури [2, с. 78]. В. Кремень розглядає освіту як стратегічний ресурс розвитку суспільства, наголошуючи на потребі формування духовнобагатої особистості в умовах сучасних випробувань [3, с. 112]. О. Сухомлинська аналізує сучасні тенденції національного виховання та його роль у формуванні громадянської свідомості й патріотизму, підкреслюючи значення культурно-історичної спадщини як основи ціннісного розвитку особистості [4, с. 56]. Л. Гриневич звертає увагу на трансформацію освітньої політики в умовах війни та потребу формування стійких моральних цінностей, громадянської відповідальності та соціальної згуртованості [5, с. 34]. Серед зарубіжних учених варто відзначити Н. Ноддінгс, яка розглядає педагогіку турботи як основу гуманістичного виховання, акцентуючи на міжособистісних взаєминах як ключовому чиннику морального розвитку [6, с. 21], та Г. Бієсту, який підкреслює значення формування відповідальної особистості, здатної до свідомого вибору в демократичному суспільстві [8, с. 64]. Отже, аналіз наукових джерел засвідчує, що проблема формування ціннісної та громадянської свідомості є багатовимірною і потребує комплексного підходу, зокрема через активне використання потенціалу мистецької освіти, що недостатньо реалізовано у практиці підготовки майбутніх педагогів.

Мета статті полягає в теоретичному обґрунтуванні ролі музичного мистецтва у формуванні ціннісної та громадянської свідомості майбутніх педагогів, визначенні структурних складників цього процесу, а також окресленні педагогічних умов, методів і форм роботи, що забезпечують його ефективність у закладах вищої освіти.

Викладення основного матеріалу. У сучасних умовах професійна підготовка майбутнього педагога не може обмежуватися формуванням лише спеціальних знань, умінь і навичок. Вона має бути спрямована на цілісний розвиток особистості вчителя, його моральної культури, емоційної зрілості, соціальної відповідальності та громадянської позиції. Саме тому ціннісна та громадянська свідомість постає як важливий результат педагогічної освіти, що поєднує систему переконань, моральних орієнтацій, ставлень, смислів і моделей поведінки, які визначають ставлення особистості до людини, суспільства, держави, культури та власної професійної місії [1, с. 45; 4, с. 56]. У структурі цього феномену доцільно виокремити когнітивний, емоційно-ціннісний і поведінково-діяльнісний компоненти. Когнітивний компонент передбачає засвоєння знань про гуманістичні ідеали, моральні норми, громадянські цінності, культурно-історичну спадщину та етичні засади педагогічної діяльності. Емоційно-ціннісний компонент охоплює емпатію, співпереживання, моральну чутливість, здатність до емоційного відгуку на людські переживання й суспільні події. Поведінково-діяльнісний компонент виявляється в готовності реалізовувати ці цінності в конкретних учинках, професійній взаємодії, соціальній активності та педагогічній поведінці [1, с. 45; 6, с. 21].

Важливе місце у формуванні зазначених компонентів посідає музичне мистецтво. Його педагогічний потенціал полягає в тому, що музика поєднує емоційне переживання, інтелектуальне осмислення та творчу інтерпретацію дійсності. Вона сприяє розвитку

емоційної культури майбутнього педагога, формує здатність до співпереживання, поглиблює моральне сприйняття людських вчинків і суспільних явищ, допомагає усвідомити значення духовних і громадянських цінностей [2, с. 78]. Через звернення до національної музичної спадщини, патріотичної тематики, соціальнозначущих мистецьких образів і моральнонасичених сюжетів музичне мистецтво стає засобом не лише естетичного, а й аксіологічного та громадянського виховання [2, с. 78; 4, с. 56]. У цьому сенсі воно сприяє інтеграції гуманістичних і громадянських смислів у професійну свідомість майбутнього вчителя [3, с. 112].

Ефективність формування ціннісної та громадянської свідомості майбутніх педагогів засобами музичного мистецтва значною мірою залежить від відповідних педагогічних умов. Однією з таких умов є використання інтегрованих занять, у межах яких аналіз музичних творів поєднується з морально-етичним і громадянським осмисленням їхнього змісту. Зокрема, теми на кшталт «Музика як мова емоцій», «Музика і моральний вибір», «Музика і соціальна відповідальність» дають можливість студентам поєднувати естетичний аналіз із розглядом понять справедливості, доброти, солідарності, людської гідності та відповідальності [2, с. 78; 6, с. 21]. Така робота сприяє розвитку критичного мислення, здатності до усвідомленого вибору та моральної аргументації, а музичне мистецтво допомагає зробити процес осмислення цінностей емоційно насиченим і особистіснозначущим [8, с. 64].

Не менш вагомою педагогічною умовою є залучення студентів до проектної, волонтерської та соціокультурної діяльності, у якій музика використовується як інструмент громадянської взаємодії та підтримки. Організація музично-просвітницьких ініціатив, концертів, майстер-класів, флешмобів, творчих акцій для дітей, місцевих громад, внутрішньо переміщених осіб або мешканців прифронтових регіонів не лише розвиває професійні та комунікативні якості майбутніх педагогів, а й формує у них почуття соціальної відповідальності, солідарності, громадянської причетності та готовності діяти на користь спільноти [5, с. 34]. Участь у таких практиках сприяє набуттю досвіду морально вмотивованої діяльності, а музичне мистецтво в цьому разі стає засобом емоційної підтримки, єднання та утвердження духовних цінностей [4, с. 56; 5, с. 34].

Перспективною є також організація інтерактивних освітніх платформ та онлайн-воркшопів, у межах яких студенти поєднують музичні вправи з аналізом моральних дилем, обговоренням соціальних проблем і створенням власних творчих проєктів. Такий формат набуває особливого значення в умовах цифровізації освіти та потреби забезпечення безперервності педагогічної підготовки в кризових ситуаціях. Завдяки цьому музичне мистецтво інтегрується в нові освітні моделі як засіб розвитку рефлексії, комунікації, емоційної культури та громадянського самовираження. Важливим є й те, що в такій діяльності студент є не пасивним споживачем культурного продукту, а активним суб'єктом творчої, моральної й соціально значущої взаємодії. Це підсилює суб'єктність майбутнього педагога та сприяє його професійному самовизначенню на ціннісній основі [3, с. 112; 5, с. 34].

Особливу роль у формуванні ціннісної та громадянської свідомості майбутніх педагогів відіграє педагогічна практика, у межах якої студенти мають можливість реалізувати набуті ціннісні установки у взаємодії з учнями. Саме педагогічна практика дає змогу перевести гуманістичні й громадянські переконання у площину реальної педагогічної діяльності, перевірити їх у ситуаціях міжособистісної взаємодії, морального вибору, виховної підтримки та організації дитячого колективу [1, с. 45; 2, с. 78]. Якщо у зміст практичної підготовки цілеспрямовано інтегрувати музично-педагогічні форми роботи, спрямовані на розвиток емпатії, співтворчості, патріотичних і моральних почуттів, це істотно посилює виховний потенціал професійної підготовки майбутнього вчителя [2, с. 78; 4, с. 56]. Тобто музичне мистецтво доцільно розглядати не як додатковий

елемент педагогічної освіти, а як важливий ресурс формування ціннісної та громадянської свідомості особистості педагога.

Висновки. Отже, формування ціннісної та громадянської свідомості майбутніх педагогів є одним із пріоритетних завдань сучасної педагогічної освіти, зумовленим суспільними трансформаціями, потребою морального й громадянського зміцнення українського суспільства та зростанням виховної місії вчителя. Доведено, що музичне мистецтво має значний потенціал у розвитку гуманістичних цінностей, громадянської відповідальності, емпатії, моральної чутливості та готовності до соціальнозначущої педагогічної діяльності. Ефективність цього процесу забезпечується за умов інтеграції музичного мистецтва у професійну підготовку майбутніх педагогів, застосування інтерактивних методів навчання, залучення студентів до волонтерських, проєктних і соціокультурних практик, а також організації педагогічної діяльності, зорієнтованої на особистісне й громадянське самовизначення. Музичне мистецтво є важливим засобом поєднання емоційного, морального та громадянського досвіду особистості, а тому його потенціал має цілеспрямовано використовуватися у системі професійної підготовки майбутнього вчителя.

Перспективи подальших досліджень убачаємо в емпіричному вивченні результативності окремих музично-педагогічних технологій формування ціннісної та громадянської свідомості студентів, а також у розробленні методичних моделей їх упровадження в освітній процес закладів вищої освіти.

Список використаних джерел:

1. Бех І. Д. Особистісно орієнтоване виховання: сучасні підходи. Київ, 2020. 312 с. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/>
2. Савченко О. Я. Педагогіка початкової освіти: нові реалії. Київ : Освіта, 2021. 356 с. URL: <https://dnppb.gov.ua/ua/informatsiyno-bibliohrafichni-resursy/vydatni-pedahohy>
3. Кремень В. Г. Освіта і наука України в умовах сучасних викликів. Київ, 2022. 284 с. URL: <https://naps.gov.ua>
4. Сухомлинська О. В. Національне виховання в контексті сучасних трансформацій. Київ, 2023. 298 с. URL: <https://naps.gov.ua>
5. Гриневич Л. М. Освітня політика України в умовах війни. Київ, 2024. 120 с. URL: <https://mon.gov.ua>
6. Noddings N. Caring in Education. 2nd ed. Berkeley: University of California Press, 2021. 240 p. URL: <https://www.ucpress.edu/book/9780520275706/caring>
7. UNESCO. Reimagining Our Futures Together: A New Social Contract for Education. Paris: UNESCO, 2021. 205 p. URL: <https://unesdoc.unesco.org>
8. Biesta G. World-Centred Education: A View for the Present. London: Routledge, 2022. 168 p. URL: <https://www.routledge.com>

References:

1. Bekh, I. D. (2020). *Osobystisno oriientovane vykhovannia: suchasni pidkhody* [Personality-oriented education: modern approaches]. Kyiv. Retrieved from <https://lib.iitta.gov.ua/> [in Ukrainian].
2. Savchenko, O. Ya. (2021). *Pedahohika pochatkovoï osvity: novi realii* [Pedagogy of primary education: new realities]. Kyiv. Retrieved from <https://dnppb.gov.ua/ua/informatsiyno-bibliohrafichni-resursy/vydatni-pedahohy> [in Ukrainian].
3. Kremen, V. H. (2022). *Osvita i nauka Ukrainy v umovakh suchasnykh vyklykiv* [Education and science of Ukraine under contemporary challenges]. Kyiv. Retrieved from <https://naps.gov.ua> [in Ukrainian].
4. Sukhomlynska, O. V. (2023). *Natsionalne vykhovannia v konteksti suchasnykh transformatsii* [National education in the context of modern transformations]. Kyiv. Retrieved from <https://naps.gov.ua> [in Ukrainian].
5. Hrynevych, L. M. (2024). *Osvitnia polityka Ukrainy v umovakh viiny* [Educational policy of Ukraine in wartime]. Kyiv. Retrieved from <https://mon.gov.ua> [in Ukrainian].

6. Noddings, N. (2021). *Caring in Education*. Berkeley: University of California Press. Retrieved from <https://www.ucpress.edu/book/9780520275706/caring> [in English].
7. UNESCO. (2021). *Reimagining Our Futures Together: A New Social Contract for Education*. Paris: UNESCO. Retrieved from <https://unesdoc.unesco.org> [in English].
8. Biesta, G. (2022). *World-Centred Education: A View for the Present*. London: Routledge. Retrieved from <https://www.routledge.com> [in English].

Klepar M. V.,
orcid.org/0000-0003-4923-8696

FORMATION OF VALUE AND CIVIC CONSCIOUSNESS OF FUTURE TEACHERS BY MEANS OF MUSICAL ART

The article presents a theoretical analysis of the formation of value and civic consciousness in future teachers through musical art within the context of contemporary socio-cultural transformations, European integration processes, and wartime challenges.

It is substantiated that value and civic consciousness represents an essential component of future teachers' professional competence, determining their capacity to implement learner-centered education, foster morally mature and socially responsible individuals, and promote civic values within pedagogical interaction.

Based on an analysis of contemporary scholarly approaches, the study reveals the interconnection between humanistic values, national-patriotic education, emotional intelligence, and art education in the professional preparation of future teachers.

The article establishes that musical art possesses considerable pedagogical potential in developing empathy, moral sensitivity, social responsibility, aesthetic culture, and the ability to interpret social reality through a value-oriented perspective.

Key pedagogical conditions for the effective development of value and civic consciousness are identified, including the integration of musical art into teacher education programmes, the use of interactive teaching methods, students' participation in volunteer and socio-cultural activities, and the organization of pedagogical experiences focused on moral and civic self-determination.

It is proven that musical art functions not only as a means of aesthetic education but also as a powerful factor in shaping value orientations, civic responsibility, and professional maturity in future teachers.

The article concludes that the systematic integration of musical art into teacher education significantly contributes to the development of value-based professional identity and civic maturity in future educators.

Key words: value consciousness, civic consciousness, future teacher, musical art, humanistic values, national-patriotic education, teacher education, value orientations.

Дата надходження статті: 26.02.2026 р.

Прийнято до публікації: 11.03.2026 р.

Опубліковано: 28.05.2026 р.

Рецензент: доктор педагогічних наук, професор Потапчук Т. В.